

DE KERK, EEN PRIESTERLIJK VOLK

Zr. Hildegard Koetsveld

1) INLEIDING

In het Nederlandse dagblad Trouw bekende Stijn Fens, journalist voor Kerk en spiritualiteit, moeite te hebben met het gebed, vooral met de voorbede. Toch, zeker nu er oorlog is, heeft hij er wel behoefte aan. *'Gelukkig zijn er de voorbeden'* schrijft hij, *'Er wordt iets voorgebeden en je hoeft alleen maar 'Heer, onze God, wij bidden U verhoor ons' te zeggen'*. Hij had in het buitenland eucharistie gevierd in een grote kerk, waar hij niemand kende, maar toch: *'We werden één biddend volk. Dan is het niet belangrijk of een gebed meteen verhoord wordt. Het gaat erom dat wij die ochtend op één golfengete zaten. Onze eigen verlangens hadden we even terzijde geschoven. We maakten plaats in onszelf voor een volk in nood en hoopten maar dat het Goede het uiteindelijk zou overwinnen van het kwade. Even waren we een betere versie van onszelf'*.

Op dat moment ervoer hij de Kerk als een priesterlijk volk.

Bidden is bemiddelen; bemiddelen tussen een wereld in nood en God; het is een priesterlijk werk. Schakel te zijn tussen de wereld en God is immers bij uitstek het werk van een priester. In de afgelopen decennia is er in de media zeker aandacht geweest voor het gebed, maar naar mijn aanvoelen werden de voorbeden of wel het intercessie gebed voor de wereld weinig gethematiseerd. Veeleer werd er gefocust op de individuele relatie met God of het goddelijke en op een al dan niet christelijke contemplatie, waardoor de indruk kan ontstaan dat bidden vooral iets voor jezelf is.

Ik ben gevraagd om te spreken over: 'De Kerk, een priesterlijk volk'. Het zal dus gaan over de Kerk met al haar gelovigen in haar hoedanigheid van priester en wel in het kader van onze bezinning op de menswording van God.

In Jezus heeft de wereld de mens gekregen die God en zijn schepping opnieuw met elkaar verzoent en met elkaar verenigt. De roeping waaraan Adam niet beantwoordde, heeft Jezus Christus waargemaakt: Hij is middelaar geworden, in zichzelf God en zijn schepping verenigend, priester bij uitstek en wel door het ultieme offer te brengen van zijn eigen leven. In de brief aan Timotheüs staat:

*God is één, één is ook de middelaar tussen God en mensen, de mens Christus Jezus, die zichzelf gegeven heeft als losprijs voor allen.*¹

We mogen dus in Hem de priester zien, al heeft Hij tijdens zijn aardse leven nooit tot de klasse van priesters behoord. Wel wordt Hij leraar en profeet genoemd door de Evangelisten, maar nooit priester. Het is de schrijver van de brief aan de Hebreeënen die de betekenis van Jezus belicht vanuit een uniek priesterschap, als de ultieme Hogepriester, de uiteindelijke middelaar tussen God en mens. Het kan niet anders dan dat de Kerk deelt in het priesterschap van de Heer, want de enige taak, of beter gezegd de enige identiteit van de Kerk is te delen in Christus' leven en werk. Ik wil met u verkennen wat de betekenis is van dit priesterlijke karakter van de Kerk, waarin het bestaat en welke mensvisie daarachter ligt juist met het oog op de wereld van vandaag en morgen. De nadruk zal liggen op het

¹ 1 Tim. 2,5

gebed, in haar gestalte van liturgie en als het gebed van het hart. We gaan te rade bij de theologie van onze Griekse tijdgenoot metropoliet Ioannis Zizioulas. Verder zullen we Isaac de Syriër beluisteren, de zevende-eeuwse kluizenaar uit Quatar en vervolgens uitkomen bij de gebedspraktijk van de heilige Silouan van de Athos, in Rusland geboren in 1866 en op de Athos gestorven in 1938. Dat wij beschikken over de aantekeningen en notities die na zijn dood in zijn cel werden gevonden danken we aan zijn leerling en biograaf de eveneens Russische en heilige Sophrony Sacharov, die ze verzamelde en uitgaf, voorafgegaan door wat vader Sophrony zelf noemt 'een geestelijk portret' van zijn leermeester.²

2) INTERCESSIE IN KERK, SCHRIFT EN TRADITIE

Het intercessie gebed, begrepen als voorbeden voor de noden van kerk en wereld, kennen we allereerst uit de liturgie. Het woord '*intercessie*' komt uit het Latijn en betekent bemiddelen. Opvallend is dat juist dit gebed vanaf het begin van de Kerk een grote plaats innam in haar samenkomsten. In de huidige Goede Vrijdag liturgie, die van zeer oude datum is, is er een lange reeks intercessie gebeden die begint bij het gebed voor de Kerk, vervolgens voor de paus, voor andere christelijke kerken, voor de joden, voor mensen die niet in Christus noch in God geloven, voor regeringsleiders, voor vrede, voor stervenden, vluchtelingen en reizigers, kortom voor allen, met name voor hen die in nood zijn. Niemand mag vergeten worden. En we nemen er de tijd voor. In de brief aan Timotheüs die we al citeerden, maant de schrijver:

*'Allereerst – het is inderdaad het allereerste waartoe Timotheüs en de gemeente wordt opgeroepen - vraag ik u gebeden, smekingen, voorbeden en dankzeggingen te verrichten voor alle mensen, voor koningen en alle hooggeplaatsten, opdat wij ongestoord en rustig, een in alle opzichten godvruchtig en waardig leven kunnen leiden.'*³

Hier zien we de Kerk al in haar rol van voorspreker, ze bidt voor zichzelf, zeker, maar niet alleen. Haar gebed is universeel, voor alle mensen, zegt de tekst nadrukkelijk. Vreemd is dit niet, want Jezus zelf wordt pleitbezorger, voorspreker genoemd, die bij de Vader voor ons ten beste spreekt (1 Joh.2,1-2). Feitelijk kan heel Jezus' leven en dood gezien worden als een daad van intercessie, bemiddeling tussen de Vader en de mensheid, de Vader en zijn schepping. Maar de wijze waarop Hij dat doet, is niet die van een hedendaagse advocaat, maar van een priester die de brug tussen God en mens slaat, tussen God en zijn schepping, door zelf zijn eigen offergave te worden. In een gebed van Isaac de Syriër vond ik aangrijpend verwoord hoe concreet Isaac het lijden van de Heer, dat allereerst een lichamenlijk lijden was, als een brug zag tussen zijn eigen concrete leven met al zijn duisternis en ellende en het toekomstige leven in God.

Isaac bidt:

Moge het kruis van de schande dat U beklom omwille van mij een brug worden naar die vredige woonplaats; moge de kroon van doornen, waarmee uw hoofd was gekroond voor mij de helm van het heil worden op de hete dag van de strijd; (...) moge uw heilig lichaam dat op het kruis werd blootgesteld mij kruisigen voor deze wereld en haar lusten door middel van de liefde voor U; moge uw kleed waarover het lot werd geworpen voor mijn ogen het kleed van de duisternis waarmee ik innerlijk ben gekleed, kapot scheuren; moge het water en het bloed dat uit U voortkwam voor mij tot een document worden dat bevrijding uit de oude staat van slavernij verleent; moge uw lichaam en bloed dat zich met mijn lichaam heeft vermengd binnenin mij blijven als een onderpand dat mij niet verstoken zal laten

² Sophrony (Sacharov), De Heilige Silouan de Athoniet, Axios, 1998

³ 1 Tim. 2, 1-2

*zijn van uw voortdurende blik in dat Rijk dat geen einde heeft; moge de geloofsmysterieën die ik ongeschonden in mijzelf heb bewaard voor mij iets bewaren waarop ik kan roemen op die dag waarop de wereld gereed is gemaakt om uw komst te ontvangen en moge zij daar de plaats innemen van mijn gebrekkige ascetisch gedrag.*⁴

De intercessie van Christus ziet Isaac als veel meer dan bij God pleiten voor een verbetering in het aardse lot die van tijdelijke aard zal zijn. De ellende van de mens bestaat ten diepste uit zijn gescheiden-zijn van God, zijn Schepper. Isaac bidt om een totale vereniging van Christus' mens-zijn met zijn eigen mens-zijn, zodat hij eens gereed zal zijn voor een totale vereniging met God.

De intercessie, het priesterschap van Jezus bestaat uit zijn voortdurend gebed tot de Vader en uit strijd met het ultieme kwaad, dat wil zeggen met Satan die Hem van deze gave van zichzelf wil afhouden. Alleen zijn overwinning kan de volkomen vereniging tussen God en mens herstellen en het Rijk Gods vestigen. Die strijd met het kwaad, met de duivel, vereiste de offergave van zijn leven voor het heil van de wereld. Daar verlangt Isaac in te delen, om delend in de strijd, ook te mogen delen in de overwinning. Priesterschap kan niet los gezien worden van offeren en dus, in de gevallen staat waarin we leven, niet los van strijd en lijden.

Voorbede doen voor een ander, bidden voor de wereld lijkt soms beschamend gemakkelijk. Stijns Fens lukt het niet om alleen, in zijn eentje, te bidden voor ellende die je begrip te boven gaat. Het klinkt te triviaal. Samen in de liturgie verandert dat al, maar ook dan kan de twijfel toeslaan. De wereld door gebed redden? Was het maar zo gemakkelijk, denken we dan. Maar wie bidt, wordt een bidder, een priester, en wie priester wordt, wordt een offeraar. Het is niet uitgesloten dat ons offer uiteindelijk uit het eigen leven bestaat. Bidden wordt een wijze van zijn, een bestaan voor en ten bate van de A/ander.

Al in het Oude Testament hebben wij indrukwekkende voorbeelden van voorsprekers: Abraham, bij wie God te gast is, pleit vrijmoedig voor Sodom en zijn neef Lot.⁵ Mozes, die de berg Sinai bestijgt om God te smeken Israël te vergeven dat vervallen is in afgoderij, is bereid zijn eigen leven in te ruilen voor zijn volk: *'Kunt Gij hen geen vergiffenis geven? Als dat niet gaat, schrap mij dan uit het boek dat Gij hebt geschreven.'*⁶ En Jeremia, diep teleurgesteld, bidt tot God: *Geef mij gehoor, Heer, luister naar mijn klacht: Mag men goed met kwaad vergelden? Toch graven zij een kuil voor mij. Vergeet niet, dat ik voor U stond om voor hen ten beste te spreken en uw toorn van hen af te wenden.'*⁷

Overigens krijgt deze laatste van God te horen: *Al stonden Mozes en Samuël – nog zo'n voorbidder – voor Mij, dan nog liet Ik Mij met dit volk niet meer in. Stuur ze weg, laat ze gaan.*⁸ Het lijkt erop dat deze grote voorsprekers niet alleen strijd moesten voeren tegen de demonen van het kwaad, maar met God zelf. En dat zij soms op Hem de overwinning behaalden.

3) ZIZIOULAS' VISIE OP DE MENS ALS PRIESTER VAN DE SCHEPPING

a. Eucharistie als intercessie

De voorbeden van de Kerk maken onmisbaar deel uit van de eucharistische liturgie en even zo goed van het getijdengebed. De Kerk neemt op deze wijze deel aan het ene priesterschap van Christus.

⁴ Isaac II, V, 25

⁵ Gen. 18,22 e.v.

⁶ Ex. 32, 32 en 33

⁷ Jer. 18, 19-20

⁸ Jer. 15,1

Feitelijk is de eucharistie in haar geheel één en al intercessie, bemiddeling tussen God en zijn schepping. Bij Metropoliet Ioannis Zizioulas vinden wij een theologie van de alomvattendheid van de eucharistie, die hij ziet

*'... als een kosmische liturgie, waarin de mens optreedt als priester van de schepping door dankbaar aan God de gave aan te bieden van het geschapene bestaan. En wel dit bestaan als het lichaam van Hem die dit uit vrije wil in zijn eigen hypostase (persoon), opnam om het te redden, dat wil zeggen het overleven van de schepping te verzekeren en te bevestigen.'*⁹

Heel Zizioulas' visie op de mens als priester van de schepping vloeit feitelijk voort uit het vieren van de eucharistie, de bron van het Kerk-zijn. Eucharistie is zoveel meer dan een individueel geestelijk gebeuren. Het is reeds een sacramentele manifestatie van het Koninkrijk van God, waarin al het geschapene, heel de kosmos via de mens opgetild wordt en weer in relatie wordt gebracht met God. In het offergebaar van de priester, waarin hij brood en wijn als representanten van de schepping optilt, komt dit het best tot uitdrukking. Wanneer wij vervolgens dit brood en deze wijn communiceren, aanvaard door God en door de Geest tot lichaam en bloed geworden van Christus, wordt heel onze werkelijkheid in gemeenschap gebracht met de Drie-ene God.

b. Priesterschap van de mens

Wanneer Zizioulas spreekt over het priesterschap doelt hij zelden op de uitzonderlijke specifieke roeping van de voorganger. Het priesterschap beperkt zich uiteindelijk ook niet tot dat van de Kerk. Adam, dus iedere mens en heel de mensheid wordt vanaf de schepping geroepen middelaar te zijn tussen God en de wereld, ja zelfs tussen God en heel de kosmos. Maar Adam viel en wij met hem. In Christus, gedoopt in Hem, zijn we echter opnieuw in deze waardigheid hersteld. Priester zijn is onze taak, beter gezegd, onze identiteit, onze plaats in de werkelijkheid als mens; als christen, als Kerk. Als die taak niet meer vervuld wordt, verloochent de Kerk niet alleen Christus en de eigen christelijke identiteit. Dat ook, maar metropoliet Ioannis Zizioulas durft nog verder te gaan: als de mens weigert priester te zijn, priester van en ten bate van de schepping, zal de schepping sterven en de mens met haar. Door de huidige ecologische crisis ervaren we hoe diep überhaupt de crisis is van het menselijk bestaan en die van heel de wereld. Ze is niet door moraal of techniek op te lossen. Het zal er voor de mens om gaan een nieuwe geboorte te beleven, een nieuwe identiteit te ontvangen door te leven in een nieuwe, herstelde relatie tussen God, mens en schepping.

Het is in de eucharistie dat we in de juiste relatie met God komen en Hem als Schepper erkennen door Hem te aanbidden en te danken; en met elkaar door elkaar te bevestigen als broeders en zusters; en met de schepping door haar, vertegenwoordigd in het brood en de wijn op te tillen en in de relatie met God binnen te brengen en haar te erkennen als 'van God', ja zelfs als zijn lichaam. Dit is de reden waarom voor Zizioulas de term 'rentmeester' niet voldoet om de roeping weer te geven van de mens binnen de schepping. Rentmeester is nog veel te economisch gekleurd, zonder eucharistische connotatie.

Als echter de mens los van zijn Schepper en de schepping raakt, als hij niet meer bidt en geen liturgie meer viert, zal hij dood gaan en zal hij al het geschapene meesleuren in zijn ondergang.

Archimandriet Sophrony zegt hetzelfde, maar nu toegespitst op de taak van de monniken: *Je zult misschien zeggen dat er tegenwoordig geen monniken meer zijn die voor de hele wereld bidden; maar ik zeg je dat wanneer er op de wereld geen voorbidders meer zullen zijn, de wereld zal vergaan en er*

⁹ Ioannis Zizioulas, *Gemeenschap en andersheid*, 2019, p. 118

*grote rampen zullen komen; en die zijn er nu al. De wereld bestaat nog dankzij de gebeden der heiligen; ook de monnik is geroepen voor heel de wereld te bidden. Dat is zijn dienst.*¹⁰

Het is de taak van de monnik en evenzo goed van heel de Kerk, want als de Kerk haar priesterlijke identiteit niet meer begrijpt en niet meer verwerkelijk, zullen er ook geen monniken meer zijn die hun roeping op deze wijze begrijpen.

Dit alles vraagt wel om enige toelichting. Zizioulas denkt bij priester-zijn dus aan de mens als zodanig, zoals hij God voor ogen stond toen God hem in den beginne schiep en zoals hij worden zal in het Rijk van God. Adam – en ik voeg daar graag Eva aan toe - is vanaf den beginne hiertoe geroepen. Deze zienswijze wint in de huidige crises voortdurend aan kracht en actualiteit; ze is verankerd in de scheppingsleer van de kerkvaders en wordt in Zizioulas' antropologie nader uitgewerkt.

De mens als priester is een uitdagend beeld, zowel wat betreft de relatie tussen mens en natuur die zozeer onder druk staat, alsook die tussen God en mens die in de huidige secularisatie wordt verwaarloosd, genegeerd of ten minste toch geprivatiseerd.

c. Relatie tussen God, mens en schepping

Priester-zijn is naar twee kanten toe open zijn voor wat niet menselijk is, nl: voor God en voor de ons omringende natuur. Deze relaties zijn onmisbaar voor de mens om als mens te leven. Zonder deze beide relaties kan hij niet worden tot wie hij geroepen is te zijn. In relatie met de rest van de schepping zal zij de mens in zijn ongebreidelde zucht naar steeds meer en beter leren zich te begrenzen, niet slechts vanuit rationaliteit en moraal, maar uit liefde voor haar en haar begrensdheid. In relatie met God zal de mens juist worden ont-grensd, boven zichzelf uitstijgen, wijd worden, niet door technieken of door moraal, maar vanuit de liefde voor en van God, de Alomvattende en Alles-overstijgende.

Zizioulas' visie op de mens is onmiddellijk gerelateerd aan de leer over de hl. Drie-eenheid: de mens als individu, los gezien van zijn of haar relaties is niet de authentieke mens. Het is de A/ander met wie hij in een relatie van liefde is, die hem zijn identiteit zal schenken. De meest fundamentele Ander van de mens is zijn Schepper, God. Ook God zelf is absoluut niet te zien als individu die eenzaam op zichzelf staat. Jezus is het die ons God geopenbaard heeft als in essentie relationeel; een gemeenschap van drie personen, die elkaar in een eeuwige dynamische beweging van liefde bevestigen in de uniciteit van wie de ander is: onvervangbaar binnen die relatie. Vrijheid om te zijn wie ze zijn en de volkomen liefde die heel de Ander begroet en omvat en hen in elkaar doen wonen zodat ze volmaakt één zijn, zonder de andersheid van de persoon te absorberen en teniet te doen. In zichzelf is God dus een groot mysterie van gemeenschap en andersheid, van liefde en vrijheid.

Als God dan buiten zichzelf reikt en leven schept is dat anders dan Hij zelf: het is niet eeuwig, want het is geschapen. Het heeft een begin en op zichzelf genomen dus ook weer een einde; het is sterfelijk. Maar deze andersheid belet God niet om relatie met zijn schepping aan te gaan en deze relatie berust op niets anders dan wat God in zichzelf is: vrijheid en liefde. God heeft geen enkele andere reden of noodzaak om te scheppen dan liefde in vrijheid. En dus wordt ons bestaan en al wat leeft door niets anders gedragen dan door liefde in vrijheid en vrijheid in liefde. Aan de wortel van het bestaan ligt geen onpersoonlijke wetmatigheid, maar staat een Persoon. Op deze wijze is de enige werkelijke realiteit persoonlijk en relationeel: een relatie tussen personen. De relatie van God met zijn schepping kan niet anders dan persoonlijk zijn.

Aan dieren of planten is het echter niet gegeven om in liefde en vrijheid zich tot God te verhouden. Wel de mens, die door de roep van God tot persoon kan worden. De mens is het enige wezen binnen

¹⁰ Sophrony, *De heilige Silouan de Athoniet*, p. 430

de schepping die – geroepen als persoon - relatie kan aangaan in vrijheid en in liefde, dat wil zeggen door een biddend, aanbiddend mens te zijn.

d. De mens als microkosmos.

God is dus de eerste en meest fundamentele relatie die de mens zijn ware identiteit geeft, hem tot mens en tot priester maakt. Al even fundamenteel is zijn relatie met de rest van de schepping. Zizioulas - en hij is natuurlijk niet de enige - verwijt het Westen in de loop der eeuwen een mensbeeld te hebben ontwikkeld, waarin zijn relatie met de schepping er niet of nauwelijks toe doet, waardoor wij ons zelf, los van onze omgeving, zijn gaan zien als heersers van de schepping en de schepping als object om de belangen van de mens te dienen, met alle desastreuze gevolgen van dien. We moeten het ons aantrekken dat deze houding een voedingsbodem kon vinden in het christendom, terwijl inheemse volken erin zijn geslaagd te leven zonder hun leefomgeving in gevaar te brengen, stelt Zizioulas op een congres in het Amazone gebied.¹¹ We moeten ons openstellen om van hen te leren dat we geen mens kunnen zijn als we niet verbonden met onze leefomgeving en in een relatie van eerbied met de schepping leven, volkomen verweven met haar. We hebben immers een lichaam - beter gezegd wij *zijn* een lichaam - en door ons lichaam zijn we verweven met al het andere geschapene. En dat lichaam is wezenlijk voor wie we zijn als mens. Dat is al evident vanuit het scheppingsverhaal: nadat alles is geschapen wordt de mens als allerlaatste op de zesde dag tot aanzijn geroepen, na de andere dieren. Aan de basis van het mens-zijn ligt al het andere leven. Wij zijn er als het ware uit opgebouwd. De evolutietheorie, waartegen Zizioulas geen enkele weerstand voelt, integendeel, heeft dat wetenschappelijk proberen aan te tonen. Maar al in de zesde, zevende eeuw noemden oosterse vaders, zoals Maximus Confessor, de mens een microkosmos die heel de kosmos in zich draagt. Als wij voor het aanschijn van God treden, nadert dus met en in ons heel de kosmos voor God. Tegelijkertijd is dat 'treden voor Gods aanschijn' van de mens een gebeuren van vrijheid en liefde, een daad voorbehouden aan de mens die persoon kan worden, een daad die de rest van de schepping zo niet stellen kan. Maar juist vanwege onze vrijheid kunnen we er ook aan verzaken en weigeren te bidden voor de wereld. In dat geval wordt het de wereld, ja zelfs de kosmos ontnomen om in de persoonlijke, eeuwig-leven-gevende relatie met God te komen en bevrijd te worden van vergankelijkheid en dood. Zizioulas:

*Niet toevallig neemt het Woord het "vlees" aan om de mens te redden – dat wil zeggen dat Hij precies dat element van de mens op zich nam dat hem verbindt met zijn natuurlijke omgeving. Als de waarheid van de mens in zijn ziel te vinden zou zijn, zou het goddelijk Woord slechts een menselijke ziel hebben aangenomen. Echter, door een lichaam aan te nemen, heeft Hij aangetoond dat de mens niet te begrijpen is zonder zijn lichaam en dat Hij niet enkel kwam om de mens, maar om heel de schepping te redden. Er kan geen groter bewijs zijn van het belang van het natuurlijke milieu, dan deze doctrinele waarheid.*¹²

Volkomen onderdeel van en verweven met al het geschapene, zijn wij tegelijkertijd verbonden met God die volstrekt anders is dan wij en vervullen we een bijzondere, onvervangbare roeping, willen we althans niet vervallen tot de staat van de dieren, waarmee wij zo goed als alles gemeenschappelijk hebben.

e. Heiligheid van de natuur

Uit angst om in heidendom te vervallen zullen vele theologen aarzelen om de natuur om ons heen heilig te noemen. Zizioulas doet dat wel. Evenals de mens is alles in de schepping heilig, zij is immers

¹¹ Humanity and Nature, ch. 13 in: *Priests of Creation*

¹² Zizioulas, *Priests of Creation*, 2021, p. 192

van God en als zodanig openbaart zij al iets van wie God is; zij bemiddelt een eerste kennis van God. Alles heeft een eigen reden van bestaan en toch nooit los te zien van al het andere. Alles voedt elkaar en bestaat in relatie elkaar. Zo laat de schepping op haar manier al iets zien van de wijze waarop God als Drie-ene God bestaat: als gemeenschap van 'anderen', verbonden met elkaar in een er-zijn-voor-elkaar. Door te leven volgens zijn eigen aard is een plant of een dier reeds een manifestatie van God en een teken voor de mens om God te bespeuren. Het geschapene is een eerste middel waardoor God zichzelf te kennen, te zien, te horen en te proeven geeft aan de mens. Alles heeft zijn eigen behoeften en reden van bestaan en zo, door te gehoorzamen aan zijn natuurwetten, eert het God en is voor de mens een gave van God. Maar samen met de mens in gevallen staat geraakt, is de zuiverheid van het getuigenis van de natuur aangetast door de dood, niet zelden voor de mens bedreigend in haar volstrekt onpersoonlijke gewelddadige kracht en roept zij om verlossing.

Op onze beurt kunnen wij God erkennen, belijden en loven door middel van de schepping, door haar leven te bevorderen, door er iets moois van te maken, door bijvoorbeeld een mooie tuin aan te leggen, door te schilderen, of muziek te maken, of kinderen op te voeden in een huis waar liefde woont en schoonheid is. Dan nemen we de schepping in onze handen, verheffen haar, humaniseren haar, maken vele graankorrels samen tot één brood, persen de druiven en laten haar gisten en rijpen tot wijn en brengen hen zelfs binnen in onze liturgie van aanbidding, waar ze als lichaam en bloed van Christus met zijn persoon worden verenigd. Zo speelt het geschapene op eigen wijze een bemiddelende rol in de relatie tussen mens en God. De mens dient haar daarom te eren in wat zij in zichzelf is en niet omwille van haar economisch belang. Maar aan zichzelf overgelaten, los van de mens kan de schepping niet van de dood verlost worden en op eigen kracht terugkeren in de relatie met God. Ja, werkelijk, de wereld kan door de mens aan haar einde komen en sterven en ook door de mens behouden worden en gered.

f. Werkdadig gebed

Zizioulas gaat dus niet mee met sommigen van onze tijdgenoten die in reactie op ecologische crisis de identiteit van de mens willen beschouwen als een van de vele diersoorten of de natuur als zodanig vergoddelijken. Hij blijft de mens zien als hoogtepunt van de schepping vanwege de unieke wijze waarop hij in relatie is met God, als zijn beeld en gelijkenis. Liturgisch wezen als hij, priester van de schepping is, kan hij voor haar pleiten en haar in een vernieuwde relatie met God te brengen die haar samen met ons kan redden, vernieuwen, omvormen en eeuwig leven schenken zal. Zizioulas:

Paradoxaal genoeg bevestigt én ontkent de Goddelijke Liturgie de wereld, want de eucharistie is de transformatie van de wereld (dus niet zijn vernietiging) en de eucharistie is de vernieuwing van de wereld (dat is niet zijn schepping uit het niets). Op deze manier manifesteert de eucharistie het mysterie van Christus in ruimte en tijd, het mysterie waarin de oude Adam wordt vernieuwd zonder te worden vernietigd, het mysterie waarin de menselijke natuur wordt aangenomen zonder te worden veranderd en waar de mens vergoddelijkt wordt zonder op te houden mens te zijn.¹³

Dit brengt ons op een dieper en wezenlijker niveau dan dat van de moraal: er gebeurt iets als een nieuwe geboorte, als een sacramentele transformatie van de oude naar de nieuwe schepping. Uit dit sacramentele leven kan een houding groeien, een ethos en een cultuur van diep respect voor de natuur die door de mens haar heiligheid verkrijgt.

Als priester van de schepping dragen we dus een beslissende verantwoordelijkheid, niet alleen voor haar tijdelijk overleven, maar voor haar leven tot in eeuwigheid. Een beslissende, biddende

¹³ Zizioulas, *idem*, p.137

verantwoordelijkheid, tegelijkertijd in het volstrekte onvermogen waarin de mens tegenover God staat, altijd al, maar zeker ook in de grote crises van onze tijd.

*In de orthodoxe Kerk wordt een spiritualiteit van diep respect voor de natuur sterk bepaald door het inzicht dat natuur heiligheid verkrijgt slechts in en door de menselijke persoon. Dit geeft de mensheid een beslissend belang en unieke verantwoordelijkheid. Iemand is priester van de schepping in zoverre hij of zij op vrije wijze het geschapene tot drager maakt van gemeenschap met God en zijn medemensen. Dit betekent dat de materiële schepping niet behandeld wordt als een middel om genot en geluk voor het individu te verkrijgen, maar als een heilige gave van God, welke bedoeld is om gemeenschap met God en anderen te koesteren en te bevorderen. Een dergelijke liturgische benadering en gebruik van de natuur door mensen leidt tot vormen van cultuur die de materiële wereld diep respecteren, terwijl ze de menselijke persoon toch in het centrum houden.*¹⁴

In al onze onmacht is het gebed oneindig meer werkdadig op dat diepe niveau van zonde en dood waar techniek en moraal ons niet van verlossen kan. In de relatie tussen God en mens en God en zijn wereld ontstaat er iets nieuws, iets onverwachts: er wordt keer op keer zaad gezaaid dat vrucht zal dragen, een nieuwe schepping komt aanwezig in de oude. De mens wordt daarin mede-scheppend, juist door in zijn onmacht alles van God te verwachten. Als er geen mens meer zou zijn die dit werk van gebed op zich neemt, in liefde en vrijheid, sterft de wereld en wij met haar. Dat brengt Zizioulas tot de uitspraak:

*De mens moet eerst een liturgisch wezen worden alvorens hij kan hopen op het overwinnen van de ecologische crisis.*¹⁵

Door eucharistie te vieren, dus door gebed zullen we eens ten volle beleven dat wij samen met heel de schepping het lichaam van de Zoon zijn geworden. En dat dit de bedoeling was vanaf het allereerste begin van de schepping. Ook zonder de zondeval zou de mens priester van de schepping, middelaar, zijn geweest.

4) BIDDEN VOOR DE WERELD, DE HL. SILOUAN

In Silouan en in zijn leerling Sophrony vinden we sterke getuigen van intercessiegebed voor heel de wereld. In de jaren dat archimandriet Sophrony na de dood van Silouan het klooster St. John the Baptist in Essex had gesticht en Zizioulas in Engeland doceerde, hebben zij elkaar kunnen ontmoeten en naar ik vermoed wederzijds geïnspireerd. Ik meen dat we mogen zeggen dat ook voor Sophrony, in navolging van zijn geestelijke vader Silouan, het gebed voor de wereld het zwaartepunt, of het hoogtepunt van zijn gebedsleven heeft gevormd. Het zal niet toevallig zijn dat beiden, afkomstig uit Rusland en levend in de twintigste eeuw met zijn verschrikkingen, dit charisma hebben ontvangen. Na Silouans dood vond Sophrony in diens cel aantekeningen op kleine stukken papier. Hij heeft die verzameld en gepubliceerd. Hij schrijft:

Het heeft God behaagd mij toe te staan vlakbij de Starets te leven en in hem gedeeltelijk te zien welk een wonderbaar leven Christus op aarde heeft gebracht; te zien hoe in één hart op wonderlijke wijze een diepe, onwankelbare vrede en een diepe, verscheurende jammerklacht naast elkaar bestaan; de

¹⁴ Zizioulas, *idem*, p. 207

¹⁵ Zizioulas, *idem*, p. 96

*vreugde en de vrede bij alles en tegelijkertijd het grote leed van de geest die de tragedie der mensheid beleeft.*¹⁶

Stijn Fens en vele van ons kunnen het bidden voor de noden van anderen op het eerste gezicht dan misschien als te gemakkelijk ervaren, dat is het zeker niet geweest voor deze heiligen.

a. Vlucht uit de wereld en gebed voor de wereld

Allereerst valt op dat het blijkbaar mogelijk is de wereld achter je te hebben gelaten door de woestijn in te trekken of naar de Athos te gaan en tegelijkertijd intens voor de wereld te bidden. Om te kunnen bidden had Silouan concentratie nodig die geen wereldse verstrooiing kon verdragen. Zelfs toen hij sterven ging vroeg hij om een kamertje waar hij minder afgeleid zou worden door het gepraat op de ziekenboeg om in het gebed te kunnen blijven. Maar deze afzondering verhinderde niet om de wereld en haar ellende op het meest fundamentele niveau voor God te brengen:

Een citaat van Silouan waarin hij woestijnvader Arsenius citeert:

*En zie, tegen Arsenius de Grote werd het volgende gezegd: "Vlucht voor de mensen," maar de goddelijke Geest leert ons zelfs in de woestijn te bidden voor de mensen en voor de gehele wereld.*¹⁷

Die wereld is voor hem niet meer gefragmentariseerd: het is één groot lichaam waar alles en allen met elkaar verbonden zijn. Voor het aanschijn van God wordt het leed van één enkel individu de poort om te bidden voor heel de mensheid en heel de wereld. Het is een wereld die lijdt en die bedreigd wordt te sterven. Het is een wereld die terug gebracht moet worden in haar relatie met haar Schepper.

b. Gebed onder tranen

Wat eveneens opvalt is dat dit gebed dikwijls gepaard ging met tranen, reeds een bekend verschijnsel bij de woestijnvaders in de vroege Kerk. Er werd naar verlangd als naar een gave van de heilige Geest. Het hart wordt dan immers zacht en nederig, de dauw van de heilige Geest bevochtigt het, het stenen hart wordt een hart van vlees, relationeel, uiteindelijk in staat om heel de wereld in zich op te nemen en in staat tot diep medelijden.

*Silouan: De ziel die de nederigheid verliest, verliest tegelijkertijd de genade en de liefde voor God en dan dooft het vurige gebed; maar wanneer de ziel tot rust komt van de hartstochten en zij de nederigheid zal verwerven, geeft de Heer haar zijn genade. En dan bidt zij voor haar vijanden als voor zichzelf en met brandende tranen bidt zij voor de gehele wereld.*¹⁸

Dit gebed voor de wereld berust niet op een zich inleven op een psychologische manier in de ellende van veel mensen. En het heeft zijn bron niet in een relatie louter tussen bidder en wereld. In het gebed van Silouan bestaat de ene werkelijkheid uit de relatie tussen God, mens en wereld. Hij ziet de wereld vanuit God. Doordat hij zelf ervaren heeft hoe groot en diep de barmhartigheid van God is en welk een overgroot geluk het is om te leven in die genade, lijdt hij om allen die deze genade en dit geluk niet kennen, zoals hij zelf geleden heeft in de jaren dat het hem toescheen die genade te hebben verloren. Wat er met de wereld werkelijk aan de hand is en welk gevaar ze loopt, is dat ze zonder relatie met haar Schepper zal zijn, en dat dit uiteindelijk zal uitlopen op eeuwig van Hem gescheiden te zijn, wat niets anders moet betekenen dan de hel.

¹⁶ Sophrony, *idem*, p. 245

¹⁷ Sophrony, *idem*, p. 317

¹⁸ Sophrony, *idem*, p. 318

Met dezelfde tranen die Silouan vergiet voor zichzelf in zijn Godverlatenheid, bidt hij voor zijn vijand, voor de demonen en zelfs voor de doden bij God. De kern van zijn smeekgebed moet geweest zijn hen in Christus op te nemen in zijn liefdesgemeenschap en hen het leven in zijn liefde terug te geven. Maar door zich zo te verenigen met de god-lozen heeft hij ook de hel ervaren van het gescheiden-zijn van God. Silouan heeft, zonder het zelf zo te verwoorden het priesterschap waartoe Adam geroepen was gerealiseerd in de hoogst mogelijke mate.

Overigens kan het er nu op lijken dat een dergelijk intens intercessie gebed alleen is voorbehouden aan monniken en monialen. Maar tegelijkertijd is het irreëel en ongepast om dit te verwachten van mensen die volop deelnemen aan het gezins- en maatschappelijk leven. De offers die daarin worden gebracht en het lijden dat er mee gepaard gaat, kunnen m.i.- wanneer ze in de relatie met Christus worden binnengebracht en beleefd- evenzeer voorspraak voor heel de wereld worden, even werkdadig als dat van Silouan.

Deze raakte ervan overtuigd dat als hij eraan zou verzaken dat gevolgen zou hebben voor heel de wereld en andersom: dat alleen gebed de wereld kan redden. Een dergelijk gebed is dus werkdadig, scheppend en effectief op ontologisch niveau, en zeker niet slechts een machteloze emotionele uitdrukking van psychologische betrokkenheid. Vader Sophrony reflecteert hierop als volgt:

Uit mijn lange contact met de starets (...) constateer ik dat hij grote betekenis hechtte aan geestelijke gesteldheden vanwege hun ontologische, eeuwige betekenis. Hij ervoer het gebed voor de vijanden en voor de gehele wereld als eeuwig leven, als goddelijke werkzaamheid in de ziel van de mens, als ongeschapen genade en gave van de h. Geest. En zolang de wereld deze gave bezit, zal zij blijven bestaan; maar zodra er op aarde tussen heel de grote mensenmenigte zelfs geen afzonderlijke dragers meer van deze genade zullen zijn, dan zal de geschiedenis van de aarde aflopen en geen enkele menselijke wetenschap of cultuur zal deze ondergang kunnen verhinderen.¹⁹

Maar natuurlijk heeft ook Silouan getwijfeld of een dergelijk gebed werkelijk van God kwam en was wat God van hem wilde, want ook bij zijn medemonniken wekte zijn bidden bevreemding en zelfs kritiek.

Hij vertelt: Op een keer heb ik tegen mijn biechtvader gezegd: "Ik heb medelijden met de mensen die lijden in de hel en iedere nacht ween ik voor hen en mijn ziel heeft zulke pijn dat ik zelfs de demonen beklag." En mijn biechtvader antwoordde mij dat dit gebed afkomstig was van Gods genade.

Een asceet vroeg mij: "Ween jij over jouw zonden?" Ik antwoordde hem: "Vrij weinig, maar ik ween veel voor de gestorvenen." Toen zei hij tegen mij: "Ween jij maar over jezelf, de Heer zal zich wel erbarmen over de anderen. (...) Ik gehoorzaamde en deed zoals hij mij gezegd had; ik weende niet langer over de gestorvenen, maar toen droogden ook de tranen voor mijzelf op.

Hierover sprak ik met een andere asceet die de gaven der tranen had. Hij hield ervan het lijden van Christus te overdenken, hoe de Heer, de Koning van de heerlijkheid, zozeer voor ons geleden had; en iedere dag vergoot hij talloze tranen. Ik vroeg deze asceet: "Moet ik voor de gestorvenen bidden?" Hij zuchtte en zei: "Als het mogelijk was, zou ik hen allen uit de hel halen en slechts dan zou mijn ziel vrede vinden en zich verheugen." Tegelijkertijd maakte hij met zijn armen een gebaar alsof hij schoven op een veld vergaarde en de tranen stroomden uit zijn ogen.

¹⁹ Sophrony, *idem*, p. 243.

Daarna hield ik de gebeden voor de ontslapenen niet langer tegen en de tranen keerden terug en ik weende veel terwijl ik voor hen bad.²⁰ (491)

'Ween jij maar over jezelf, God zal zich wel erbarmen over de anderen'. Zo troosten ook wij dikwijls onszelf en anderen als de nood van de wereld onze krachten te boven gaan. We hebben vaak onze handen al vol aan ons eigen leed en willen de rest graag aan God overlaten. Maar Silouan, Sophrony en Zizioulas zien het juist als een oproep aan de Kerk en dus aan de gelovige om voorspreker te zijn en te blijven voor heel de mensheid, heel de wereld, zelfs voor de kosmos en het dodenrijk, al is het in een volstrekt onvermogen. Deze roeping tot Middelaarschap en dus priesterschap zal God niet van de mens wegnemen. Juist hierdoor zullen wij onze ware positie in het Rijk Gods innemen. In het 'web' van relaties tussen God, mens en de wereld neemt de mens deze cruciale en onvervangbare plaats in die hij niet zonder gevolgen kan verwaarlozen. Feitelijk staat ons eigen leed dit niet in de weg, maar kan juist de poort zijn om in relatie te komen met dat van heel het universum. Wij zijn in staat ons met al het geschapene te verenigen, dankzij ons lijdend lichaam dat deel uitmaakt van het leed van al het geschapene. Tegelijkertijd openbaart zich hier het mysterie van de persoon. Zolang we individu zijn, in onszelf opgesloten, zullen we des te meer gescheiden zijn van de nood van de ander. Maar het hart van de persoon die door de Geest vrij en relationeel is geworden, kan zozeer gezuiverd worden van alle zelfbehoud en ik-gerichtheid dat het heel de mensheid ziet en omarmt in het eigen persoonlijke leed. Vader Sophrony schrijft in zijn boek 'On prayer':

Door mijn persoonlijke tragedie leefde ik de tragedie van onze voorvader Adam - de erfenis die van generatie tot generatie wordt doorgegeven aan de bewoners van de aarde. Door dit kanaal kwam het gebed naar me toe voor heel de wereld.²¹ (OP 31)

c. Redding door het lichaam en tot één lichaam

Ik wil eindigen met een gebed van Isaac de Syriër, met wie we ook zijn begonnen. Direct na dit eerste geciteerde gedeelte geeft hij een voorbeeld van intercessiegebeden, die hij onmiddellijk verbindt met het hoogtepunt van de eucharistie. Hij begint aldus:

Moge, Heer, op uw heilig altaar op het ontzagwekkend moment wanneer uw lichaam en uw bloed geofferd worden voor de redding van de wereld worden herinnerd...En dan volgen verschillende voorbeden. Als laatste eindigt hij met:

Wat hen betreft die uit deze wereld zijn heengegaan zonder deugdzaam te hebben geleefd en zonder geloof, wees voor hen een advocaat, Heer, omwille van het lichaam dat Gij van hen hebt aangenomen, opdat vanuit het ene één geworden lichaam van de wereld wij ons offer van lof kunnen aanbieden aan de Vader en de Zoon en de heilige Geest in het Koninkrijk der hemelen, een oneindige bron van eeuwige vreugde.²²

²⁰ Sophrony, *idem*, p. 491

²¹ Sophrony, *On Prayer*, p. 31

²² Isaac II, V, 30